

мр Зоран Миловановић,
 асистент Правног факултета у Београду

СТАРОСНА ДОБ СВЕДОКА КАО ЕЛЕМЕНАТ ЗА ОЦЕНУ ДОКАЗНЕ ВРЕДНОСТИ ПРЕПОЗНАВАЊА У КРИВИЧНОМ ПОСТУПКУ

Судска психологија је још веома рано указала на значај диференцијалног приступа различитим старосним категоријама сведока. Основ таквог става лежи у чињеници да психофизичке компоненте, којима се иначе мора посветити дужна пажња приликом оцене исказа, не представљају константан и непроменљив део људске личности, већ у свом развоју показују јасне узлазне и силазне тенденције. Оне се непосредно одражавају на перцепционо-меморијске и репродуктивне способности сведока и условљавају квалитет његовог исказа. Будући да је то област која је заокупљала пажњу великог броја аутора(1), судских психолога и криминалиста, ми се нећемо упуштати у разраду познатих ставова, већ ћемо своју пажњу усмерити на један посебан вид исказа сведока — препознавање. Оно представља један ужи и изразито специфичан сегмент, у којем карактер психолошких компоненти добија модификовану форму. То је вероватно и разлог што је пракса добрим делом заобишла овај проблем, третирајући га на начин који не оставља довољно простора за особености ове истражне радње. Оне су многобројне и утичу у веома великој мери на компетентност оцене укупног исказа. Услед тога, потреба за потпунијим осветљавањем ове деликатне материје, посебно оне која се односи на препознавање лица, чини се сасвим оправданом. У том смислу, ми ћемо, илуструјући то многобројним истраживањима, указати нарочито на значај елемената као што су репродуктивна способност, сугестибилности и ејдеса.

У извесном делу литературе заступљено је схватање да су већ врло мала деца способна да препознају оно што су видела, али да та њихова способност не показује знатно побољшање са старењем(2). Друга истраживања, напротив, наводе да се ипак може говорити о побољшавању рекогнитивних особина са годинама(3). Литература која се бави посебно развојним променама способности препознавања људских физиономија,

(1) J. Varendonck, *La psychologie du témoignage*, Gand, 1914, p. 90; E. Locard, *L'Enquête criminelle*, Paris, 1920, p. 76; F. Gorphe, *La critique du témoignage*, Paris, 1927, p. 123; E. Altavilla, *La psicologia giudiziaria*, Torino, 1955, p. 33; P. Грасбергер, *Психологија кривичног поступка*, Сарајево, 1958, стр. 217.

(2) A. Brown, J. Campione, *Recognition memory for perceptually similar pictures in preschool children*, „*Journal of experimental psychology*”, 11/1972, p. 401; K. Nelson, *Memory development in children*, „*Psychonomic science*”, 25/1971, p. 346.

(3) J. Dirk, U. Neisser, *Memory for objects in real scenes: The development of recognition and recall*, „*Journal of experimental child psychology*”, 23/1977, p. 315; J. Mandler, N. Stein, *Recall and recognition of pictures by children as a function of organization and distractor similarity*, „*Journal of experimental psychology*”, 102/1974, p. 657.

такође показује прилично контроверзне резултате. У једном од првих истраживања констатовано је, да на овом плану, у периоду од пете до четрнаесте године, долази до уочљивог напретка(4). Слично, у једном другом истраживању запажено је да су седамнаестогодишњаци били знатно супериорнији у препознавању од дванаестогодишњака(5). Насупрот томе, у студији коју су спровели Крос (Cross), Крос и Дејли (Daly) ни су уочене никакве разлике у способности препознавања између деце од 7, 12 и 17 година с једне стране и одраслих, чија је просечна старост била 36 година, с друге стране(6). Анализа погрешних резултата је, међутим, ипак показала да су највише грешака чинила најмлађа деца, а да је мање погрешних препознавања било што се ишло ка старијим годиштима. Резултати до којих је дошао Хајндл (Heindl) у свом великом експерименту су показали да су деца старости од 12 до 14 година давала у просеку тачније податке о неким елементима личног описа од одраслих(7).

Чини се да разлике које се појављују у развоју рекогнитивне меморије воде порекло од различитих способности и когнитивних „стратегија“, односно поступака карактеристичних за децу одређеног узраста. Тако, на пример, деца у добу од 10 година су супериорнија у односу на шестогодишњу и осмогодишњу децу у погледу препознавања лица, због своје способности да користе просторне компоненте у сврху смисаоног регистровања црта лица, док се шестогодишњаци и осмогодишњаци више концентришу на издвојене карактеристике и обележја, како би постигли ефекат препознавања(8). На то је указао и Алтавила (Altavilla), говорећи да је „дете у стању да гледа цвет у реверу неке особе или иглу на кравати, имајући при том синтетичку и површну импресију обележја физиономије, тако да може приликом идентификације бити неспособно да пружи озбиљан елемент препознавања“(9). Кери (Carey) и Дајамонд (Diamond) су утврдили и то да се деца лако поводе за неким мањим променама у изгледу као што су одећа, наочаре, перика и слично(10).

Као критичан период, односно прекретница у развоју способности препознавања, одређује се доба између десете и дванаесте године(11), односно четрнаеста година живота(12).

Узевши у целини, већина истраживача сматра да је рекогнитивно меморисање физиономија боље код одраслих него код малолетника и деце. Овај закључак је потпуно логичан и сасвим је у складу са психолошким принципом да су спознајне способности развијеније код одраслих.

С уласком у зрелије животно доба, одређене функције и способности почињу да опадају. Иако се, по мишљењу психолога, не може повући нека прецизна граница у погледу године након које долази до

(4) A. Goldstein, J. Chance, *Recognition of children's faces*, „Child development“, 35/1964, p. 129.

(5) H. Ellis, J. Shepherd, A. Bruce, *The effects of age and sex upon adolescents' recognition of faces*, „Journal of genetic psychology“, 123/1973, p. 173.

(6) J. F. Crocc, J. Cross, J. Daly, *Sex, race, age and beauty as factors in recognition of faces*, „Perception and Psychophysics“, p. 396.

(7) R. Heindl, према J. Varendonck, *op. cit.*, p. 75.

(8) S. Carey, R. Diamond, *From piecemeal to configurational representation of faces*, „Science“, 195/1977, p. 312.

(9) E. Altavilla, *op. cit.*, p. 36.

(10) S. Carey, R. Diamond, *op. cit.*, p. 314.

(11) *Ibid.*, p. 314.

(12) A. Goldstein, *Recognition of inverted photographs of faces by children, and adults*, „Journal of genetic psychology“, 127/1975, p. 122.

озбиљног пада у способности препознавања, чини се да је она на најоптималнијем нивоу између петнаесте-двадесете и шездесете године живота(13).

Године сведока су, поред чињенице да дају могућност за оквирну процену његових рекогнитивних способности, врло битне и у вези проблема сугестибилности, који има наглашен значај у материји о којој говоримо. При том, посебно имамо у виду децу и млађе малолетнике.

Иако се деца, обично, сматрају прилично неподобном категоријом сведока, јасно је да она могу пружити низ корисних информација о изгледу учиниоца и извршити тачно препознавање. Међутим, нарочита пажња се мора поклонити њиховој сугестибилности као потенцијалном извору грешака и заблуда. Опасност од ње је веома добро изразио Браун (Brown): „Створите ако хоћете представу коју дете треба да види или чује и врло вероватно оно ће чути или видети оно што ви желите“(14).

Један од најбољих примера ове особине дечије психе везан је за случај убиства мале деветогодишње девојчице Сесилије у једном месту у Белгији још далеке 1910. године(15). Информативно распитивање полиције открило је да су две другарице убијене девојчице (једна од 8 и друга од 10 година) приметиле да је „висок, тамнокос човек са црним брковима“ одвео њихову другарицу. Следећег дана, девојчице су опет саслушане, овог пута од стране истражног судије. Њихов исказ се тада знатно разликовао од оног који је дат претходног дана. Међутим, након што је судија навео неколико имена девојчицама, једна од њих је изјавила да се човек који је одвео Сесилију зове Јан и да је он отац једне њихове другарице. „Јан“ Amand Van Ruyenbroeck је изведен на суд и оптужен за убиство углавном на основу исказа две мале сведокиње, које су га препознале. Одбрана је, што је први забележио такав случај, ангажовала неколико психолога, који су се појавили у улози судских вештака. Један од њих је био и познати психолог Ј. Варендонк (J. Varendonck). Позван да сведочи о поузданости дечијег исказа и оцени значај сугестивног поступка коме су девојчице у току истраге биле изложене, он је предузео серију експеримената са децом истих година као и две мале сведокиње. Постављајући слична питања на начин на који је то чињено у истрази, он је дошао до резултата који су га убедили да је сведочење две девојчице могло бити последица сугестивних питања постављених током саслушања. На пример, када је осамнаесторо седмогодишње деце било упитано да наведу боју браде једног од учитеља у њиховој згради, шеснаесторо је одговорило да је она црна, док двоје није дало никакав одговор. У ствари, учитељ није уопште имао браду. Када је исто питање упућено осмогодишњој деци, од њих 20 чак је 19 навело неку боју браде, док је само једно дете правилно одговорило да човек нема браду. Иако је Варендонково сведочење суд оценно као претензионизно, оно је допринело да се донесе одлука о ослобађању оптуженог.

Ову особину дечије психе су посебно истицали и остали психолози. Тако, Вајпли (Whipple), коментаришући резултате истраживања које је

(13) A. Smith, E. Winograd, *Adult age difference in remembering faces*, „Developmental psychology“, 14/1978, p. 444; P. Baltes, K. Schaie, *On the plasticity of intelligence in adulthood and old age*, „American psychologist“, 31/1976, p. 724.

(14) M. Brown, *Legal psychology*, Indianapolis, 1926, p. 133.

(15) D. Yarmey, *The psychology of eyewitness testimony*, New York, 1979, p. 196.

спровео Варендонк, истиче да су деца „најопаснија од свих сведока“(16) и да је „добро познато да су ка сугестијама отворенија него одрасли“(17). Стерн указује да „снага сугестивних питања веома много зависи од година старости сведока коме се постављају“(18). Он наводи примере у којима су дечији искази дали одлучујући допринос утврђивању идентитета учиниоца, што се касније показало погрешним(19). Липмен (Lipmann), такође, закључује да су „млађа деца знатно сугестибилнија него старија деца и одрасли“(20).

Будући да је препознавање поступак који је и уз највећу пажњу готово немогуће ослободити свих елемената са сугестивним дејством, очигледно је да то представља веома велику опасност за психу детета и исказ који оно даје.

Једна од појава која свакако заслужује да буде посебно поменута у склопу излагања о способности препознавања различитих старосних категорија сведока јесте ејдза. Она се често погрешно назива фотографским памћењем због способности оних који њоме располажу да у потпуности репродукују визуелне доживљаје. Међутим, коришћење појма фотографског памћења чини се погрешним, јер се оно базира на изједначавању визуелне перцепције и фотографије(21). Ејдетска имагинација се карактерише изузетно живим визуелним сликама, које имају јасност и одређеност опажаја. Често се дефинише као способност мањег броја људи да доживи слику, која представља прецизну копију оригиналног сензорног искуства(22). Присуство овог феномена код појединаца се открива уз помоћ два основна метода: субјективног, који се назива описивање слика и објективног, који се назива метод суперимпозиције.

Поред метода, за тестирање и оцену ејдетске способности је од великог значаја и врста визуелног материјала који се користи. Jaensch је још указао да је ејдетску имагинацију тешко изазвати уколико визуелни надражај није интересантан(23). Поред тога, делови представе морају да имају неке унутрашње везе или структуру која одговара закону имагинације(24). Ова околност указује на два могућа објашњења: или материјал треба да буде интересантан да би мотивисао и везао пажњу особе, или смисаона структура материјала даје бољу основу за конструктивни психолошки процес(25). Значај ових објашњења лежи у томе што се она односе на централно питање, да ли је ејдза перцепциона способност одвојена од меморије, или је то само форма визуелне имагинације спојене унутрашњим везама са меморијом. Уколико она представља перцепциони феномен, тада не би требало да има значаја чињеница да ли су делови визуелног надражаја интегрисани у смисаоне целине или не, јер ће сви бити регистровани подједнако добро и касније

(16) G. Whipple, *The psychology of testimony*, „Psychological bulletin“, 8/1911, p. 308.

(17) G. Whipple, *The obtaining the information: psychology of observation and report*, „Psychological bulletin“, 15/1918, p. 245.

(18) W. Stern, *Abstracts of lectures on the psychology of testimony and on the study of individuality*, „American journal of psychology“, 21/1910, p. 272.

(19) В. Штерн, *Психологија раног детињства*, Београд, 1938, стр. 268—63.

(20) P. Lipmann, *Pedagogical psychology of report*, „Journal of educational psychology“, 2/1911, p. 258.

(21) D. Yarmey, *op. cit.*, стр. 209.

(22) T. Landauer, *Psychology: a brief overview*, New York, 1972, p. 257; J. Kagan, E. Havemann, *Psychology: an introduction*, New York, 1972 p. 588.

(23) E. Jaensch, *Eidetic imagery and topological methods of investigation*, New York, 1930, p. 68.

(24) *Ibid.* p. 69.

(25) U. Neisser, *Cognitive psychology*, New York, 1967, p. 437.

пројектовани у виду ејдетских слика. Ако је то форма визуелне имагинације, која зависи од меморије, онда је претпоставка да би ејдетска имагинација била могућа само ако би опажени материјал имао карактер смисаоне и оргнизоване целине.

Прецизност у памћењу визуелног материјала код ејдетичара је област са прилично контроверзним ставовима. Једно време за њих се мислило да имају изузетно тачно памћење за све врсте визуелних надражаја(26). Међутим, савремена истраживања су прилично скептична у том погледу, а поједини аутори сматрају да постоји слаба корелација између прецизности и других индикатора ејдетске способности(27).

Веома битно питање за нас је и дужина трајања ејдетске имагинације. Греј (Gray) и Гамермен (Gummetman) изnose став да је просечно трајање 30—40 секунди, али да може бити 3—5 минута, па чак и више(28). Међутим, нека друга истраживања су показала да ејдетска слика није нестајала ни након 24ч(29). Свакако да дужина трајања има веома велики значај са аспекта корисности за исказ који даје сведок, односно препознавање које врши. У том смислу, јасно је да и поред великих индивидуалних разлика, није реално очекивати корисне ефекте ејдетске способности након протека неког дужег времена. Због тога је веома важно узети од сведока опис што је могуће пре након извршења кривичног дела. Од колике помоћи он може тада бити одлично се види из примера описа, који наводи Грасбергер, датог од стране пословође једне перионице у Њујорку одмах након пљачке(30). „Човек који ме је ватреним оружјем држао у шаху био је висок шест стопа и два цола, носио је смеђ шешир са нешто светлијом два прста широком и знојем упрљаном пантљиком. Он је имао дубоко усађене плаво-зелене очи, а лево око је било нешто плавлје од десног. Нос му је био широк и мало крив. Био је рђаво обријан са црвенкастим длакама браде. Доњи, меки део левог уха био је нешто спуштенији од десног. Имао је смеђе полципеле са црним пертлама“. Подједнако детаљан опис дао је и у погледу другог нападача, док је за трећег, који се налазио на стражи пред радњом рекао да му је фалило дугме на мантилу. Дати описи су се у потпуности подударали са стварним изгледом ухваћених разбојника.

У погледу распрострањености ејдетске способности, треба рећи да је она знатно чешћа код деце него код одраслих. При том, она је, према неким савременим истраживањима, знатно присутнија код деце која се налазе у ранијим периодима развоја (до 7 година, а знатно ређа до 15 година(31)). Што се тиче укупног броја деце са овом способношћу, не постоји сагласност. Грасбергер(32) сматра да је тај број у доби до пубертета веома велики. Водинелић(33) износи податак да се ради о $\frac{1}{3}$ деце у доби до 15 година. Међутим, нека истраживања, која су при-

(26) H. Kluver, *An experimental study of the eidetic type*, „Genetic psychology monographs“, 1/1926, p. 71.

(27) J. Leask et al., *Eidetic imagery in children*, „Psychonomic monograph supplements“, 3/1969, p. 43.

(28) C. Gray, G. Gummerman, *The enigmatic eidetic image*, „Psychological bulletin“, 82/1975, p. 383.

(29) C. Stromeyer, J. Psotka, *The detailed texture of eidetic images*, „Nature“, 225/1970, p. 346.

(30) R. Grasberger, *op. cit.*, p. 66.

(31) E. Giray, W. Altkin, G. Vaught, P. Roodin, *The incidence of eidetic imagery as a function of age*, „Child development“, 47/1976, p. 1207.

(32) R. Grasberger, *op. cit.*, p. 67.

(33) В. Водинелић, *Криминалистика*, Београд, 1972, стр. 186.

менила строго контролисану процедуру у одређивању ејдетске способности су констатовала да се само мали број деце може сматрати правим ејдетичарима(34). У једном од њих, које је обухватило 500 школске деце, ова појава је откривена у само 7% случајева.(35).

Mr. Zoran Milovanović,
Assistant of the Faculty of Law in Belgrade

THE AGE OF WITNESS AS AN ELEMENT FOR ASSESSING THE VALUE OF EVIDENCE IN RELATION TO IDENTIFICATION IN COURSE OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Summary

Differentiated approach to various age categories of witnesses is a necessary prerequisite for correct understanding and assessing of their statements. The ground for such an attitude is the fact that psycho-physical abilities of man are not a steady and unchangeable part of his personality. In their development these abilities clearly indicate both upward and downward tendencies. In such a way, they directly influence the quality of statement by a witness. Since identification (recognition), as a specific and rather characteristic psycho-social segment of the entire statement by a witness, i.e. testimony, is important, the author dedicates his attention to those specificities which originate in different age of witness. Along these lines particularly elaborated are the issues of reproductive capacity of the witness, the suggestiveness of his person and the phenomenon of being an eidetic type.

The reproductive capacity of witness, and more particularly its part related to identification, in spite of some contrary opinions, shows that the best level is situated within the 15 to 20 and 60 years of age. However, there are rather considerable departures in this field in the periods prior and after that age.

The suggestiveness of a witness also does change with the age. This amounts to a constant danger that the witness by his statement reproduces not that what he really observed, but that which was suggested to him, both consciously and unconsciously. This characteristic, although particularly expressed with children, is rather frequently manifested with the grown-ups too, which find themselves in the situation to give testimony in criminal proceedings.

And finally, the phenomenon of being an eidetic type, which is sometimes wrongly called as photographic memory, is also rather important, since if it really exists, it gives to the testimony of the witness quite a great value. However, there is much controversy in relation to the authenticity of eidetic imagination, as well as to its durability and presence at various age categories.

Mr Zoran Milovanović,
assistant à la Faculté de droit à Belgrade

L'AGE DU TMOIN COMME ELEMENT POUR L'EVALUATION DE LA VALEUR PROBATOIRE DE LA RECONNAISSANCE DANS UNE PROCEDURE PENALE

Résumé

L'approche differentielle de diverses catégories d'âge des témoins, est une condition indispensable pour une bonne compréhension et estimation

(34) D. Yarmey, *op. cit.*, p. 210.

(35) J. Leask et al., *op. cit.*, p. 40.

de leur déposition. Le fondement d'une telle attitude réside dans le fait que les capacités psycho-physiques de l'homme ne sont pas une part constante et interchangeable de sa personne, mais dans la phase de son développement se manifestent nettement des tendances ascendantes et descendantes. De cette manière elles conditionnent directement la qualité de sa déposition. Etant donné que la reconnaissance, comme un des segments psycho-social particulier et très caractéristique dans toute la déposition du témoin, elle comporte de nombreuses spécificités par rapport à cette entité, nous avons consacré notre attention dans cet ouvrage sur celles d'entre elles qui tirent leur origine de l'âge différent des témoins. Dans cet esprit, des questions de capacité de reproduction du témoin, ont été traitées, sa suggestibilité et son eidèze.

La capacité reproductible du témoin et surtout la partie qui se rapporte à la reconnaissance, manifeste, malgré quelques opinions contraires le niveau le plus optimal entre 15—20 et 60 ans d'âge. Cependant dans la période avant et après cet âge il y a, sur ce plan là, des écarts assez grands.

La suggestibilité du témoin change aussi avec les années. Ceci présente un danger constant, à savoir, que par sa déposition le témoin ne reproduise pas, qu'il a réellement remarqué, mais ce qu'on lui suggère sciemment ou inconsciemment. Cette qualité bien que surtout exprimée chez les enfants, se manifeste très souvent chez les adultes aussi qui se trouvent en situation de déposer dans un procédé pénal.

Enfin le phénomène d'eidèze que très souvent on appelle à tort, la mémorisation photographique, a de même une grande importance, car si elle existe vraiment elle donne à la déposition du témoin une très grande valeur. Il existe cependant assez de controverses tant en ce qui concerne la précision de l'imagination eidèze que la longueur de sa durée et dans quelle mesure ce phénomène est présent chez les différentes catégories d'âge.